

2. Румянцева Т. В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре : учеб. пособие / Т. В. Румянцева. – СПб. : Речь, 2006. – 176 с.

3. Ярская-Смирнова Е. Р. Одежда для Адама и Евы : очерки гендерных исследований / Е. Р. Ярская-Смирнова ; Рос. акад. наук, Ин-т науч. информации по обществ. наукам, Саратов. гос. техн. ун-т, Центр соц. политики и гендерных исслед. – М. : ИНИОН РАН; Саратов : Поволж. межрегион. учеб. центр, 2001. – 252 с.

Череповська Наталія Іванівна

Психологічні та педагогічні принципи шкільної медіаосвіти

Анотація. У роботі розглядається актуальність медіаосвіти, як засобу оптимальної медіасоціалізації молоді. Теоретичними засадами формування медіакультури особистості є: загальні принципи медіаосвіти, педагогічні принципи навчання, психологічні принципи розвитку якостей особистості, необхідних для успішної адаптації у світі медіареальності.

Психологічні принципи формування медіакультури учнів реалізуються за умов розвитку таких психологічних механізмів як: готовність до підвищення власної медіакультури, критичне мислення, творче медіасприймання, практичне застосування опрацьованої медіаінформації, покращення комунікації. Надаються результати дослідження візуальної медіакультури учнів старших класів.

Ключові слова: медіаосвітні принципи, медіапедагогічні принципи, психологічні принципи медіаосвіти, психологічні механізми формування медіакультури учнів.

Актуальність впровадження медіаосвіти в загальноосвітні школи нині вже не викликає сумніву у переважної більшості спеціалістів, просунутих педагогів, батьків. Однак проблема впровадження медіаосвіти залишається не розв'язаною, бо пересунулася в інші площини: підготовку медіапедагогічних

кадрів та надання їм дієвого методичного інструментарію з формування медіакультури учнів. Ефективність методики викладання медіаосвітніх курсів й формування особистісної медіакультури зокрема, забезпечується лише за умов ґрунтовно розроблених психолого-педагогічних засад, які, у свою чергу, ґрунтуються як на традиційних медіаосвітніх, медіапедагогічних підходах, так і нових, медіапсихологічних принципах та механізмах розвитку оптимальної медіасоціалізації молоді.

Світова практика у галузі медіаосвіти надає можливість ознайомитись, перейняти найкраще з існуючого зарубіжного досвіду та адаптувати його до вітчизняних умов.

Огляд історії медіаосвіти показує, що у першій третині 20 ст. спочатку виникли «захисні» теорії, які ставилися негативно до медіа й медіаконтентів. Пізніше у 20-30 рр. особливо популярними стали «практичні» теорії медіаосвіти, спрямовані на оволодіння медіа пристроями та гуртковий вид роботи. У другій половині минулого століття й початку нинішнього виникає багато теорій різних напрямків, які і досі продовжують розвиватися. Усі медіаосвітні теорії, підходи можна розподілити за певними напрямками.

Так, до «захисного» напрямку відносяться теорії, які вважають медіазасоби злом або як такі, що переважно негативно впливають на неповнолітніх. Це «протекціоністська» (Ф.Р. Левіс, Д. Томсон, 1933), «теологічна» (Дж. Пангент, М.О'Мейлі, 1999; Т. Засепа, 2005; В.Н. Духанин, 2005), «етична» (С.М. Пензін, 1987), а також деякою мірою «ідеологічна» (А.Грамскі, 1971; Дж. Еллал, 1979) та «екологічна» (М.Ф. Хілько, 2001; Б.В. Потятиник, 2002) медіаосвітні теорії.

Наступним напрямом можна уважати теоретичні розробки, які спрямовані на *розвиток аналітичного, критичного мислення* учнів щодо медіа й медіапродукції зокрема. Передусім це теорія «розвитку критичного мислення» (Ж.Гонне 2001; Л.Мастерман 1985, 1994, 1997; Д.Букінгем 1997; Р.Фергюсон, Л.М. Сімелі, Е.Уотс Пейліоте 1999). Також, розвиток аналітичного, критичного мислення перцепієнтів під час сприймання культурних медіатекстів передбачають й «культурологічна» (К. Безелгет, 1995;

Дж. Баукер, 1991; А. Харт, 1997; Б. Дункан, К. Ворсноп) та «семіотична» (Р. Барт, 1964; К. Метц, 1964; У. Еко, 1976) теорії медіаосвіти.

«Естетична» теорія (С. Халс, П. Ванел, 1964; Усов, 1989) хоча й збігається де в чому з «культурологічним», «семіотичним» підходами, разом з тим спрямована більш на оцінювання художніх медіатворів й уособлює окремий – художньо-естетичний підхід.

Медіаосвітні теорії «задоволення потреб» медіаспоживачів та «практична» як оволодіння медіатехнічними пристроями – спрямовані на реалізацію бажань аудиторії: чи то в обранні певних медіатекстів, чи то у використанні певних медіазасобів для реалізації власних цілей практичного характеру [1].

Зважаючи на те, що вітчизняна медіаосвіта знаходиться не лише у стані становлення, а й у «культурному діалозі» з системою світового медіаосвітнього досвіду та практики, вона має певну «перевагу» відбирати та обирати найкраще з досягнутого. Узагальнюючи досвід зарубіжних колег у якості теоретичного підґрунтя вітчизняної медіаосвітньої моделі, нами було зазначено комплекс з окремих положень: 1) *теорії розвитку критичного мислення* (Л. Мастерман, Ж.Гонне, Р.Фергюсон, Д.Букінгем та ін.), 2) *культурологічного підходу* (К.Безелгет, Е.Харт, Дж.Баукер, Б.Дункан, К.Ворсноп), 3) *семіотичної теорії* (Р.Барт, К.Метц, У.Еко), а також деякою мірою 4) *теорій задоволення потреб* (Дж.Гріпсруд) та *естетичної* (С.Халс, П.Ванел, Ю.М.Усов). Зазначені медіаосвітні підходи мають важливе спільне – спрямування медіаосвітнього процесу на розвиток як аналітичного, критичного мислення у процесі «діалогу» з медіатекстами, так і аргументованого їх оцінювання, а також автономного ставлення до медіапродукції загалом й візуальної зокрема [4].

Необхідно зауважити, що не менш важливим за критичне мислення у формуванні медіакультури учнів є творче медіасприймання, тому теоретичним підґрунтям саме стимулювання розвитку творчого медіасприймання стали загальні *положення вітчизняної психології творчості* (В.П. Зінченко, В.О.

Моляко та його школа), а також *методичні розробки* з формування візуального творчого медіасприймання (Н.І.Череповська, 2010).

Також, з метою поглиблення подальшої розробки психолого-педагогічних засад вітчизняної медіаосвіти, ми продовжуємо працювати у напрямі інтеграції медіапедагогіки та медіапсихології .

Метою даної роботи є визначення психолого-педагогічних принципів медіаосвіти та психологічних механізмів формування медіакультури учнів.

Задачами роботи є: 1) розкриття суті загальних медіаосвітніх, педагогічних принципів; 2) визначення провідних психологічних принципів та механізмів формування медіакультури учнів; 3) висвітлення перших результатів всеукраїнського експерименту з впровадження медіаосвіти у ЗОШ.

I. Загальні медіаосвітні та педагогічні принципи

Формування медіакультури особистості ґрунтується на основних положеннях – принципах, що визначають:

- 1) систему вимог до медіаосвіти як специфічного освітнього напрямку;
- 2) систему вимог до змісту, організації й методики викладання медіаосвітнього курсу;
- 3) психологічні механізми, розвиток яких забезпечує це формування.

Відповідно система вимог щодо медіаосвітнього процесу формування особистісної медіакультури має три умовні плани: 1) медіаосвітній, 2) педагогічний, 3) психологічний. Отже:

Загальні принципи медіаосвіти. Медіаосвітні принципи формування медіакультури особистості становлять загальні системо утворюючі психолого-педагогічні вимоги, які розкриваються у наступних положеннях:

- в умовах інформаційного суспільства, повсюдного поширення медіакультури як нової реальності, медіаосвіта є **обов'язковою**;
- медіаосвіта пов'язана з динамічними змінами в інформаційному та медійному просторі й саме тому тривалість медіаосвітнього процесу для кожної особистості має здійснюватися протягом **усього життя**;

- особливою місією медіаосвіти є роз'яснення *ілюзорності* та *репрезентативності* медіапродукції й візуальної зокрема, яка не є точним відбиттям реальності; якщо ілюзорність полягає передусім у технічній природі медіавізуального образу, то репрезентативність – у конструюванні іншої «реальності», яка презентує ті чи інші ідеологічні, моральні цінності, інтереси, за якими стоять певні групи людей, впливові авторитети, бізнесові корпорації, політичні сили й просто авторське бачення реальності журналістськими, а тим більше, мистецькими професійними колами;
- медіаосвіта — *дослідницький процес*: практичні завдання мають переважати інформаційно-теоретичну частину; медіаосвіта надає учням загальні знання з медіаісторії, висвітлює закономірності функціонування ЗМК, сприяє формуванню індивідуального *медіа-імунітету* щодо негативного аспекту медіареальності;
- медіаосвіта має формувати *критичне мислення*, орієнтувати молодь на критичне сприймання медіапродукції, відчувати від пасивного й бездумного її споживання, спрямовувати на розвиток автономного ставлення до інформації загалом й медіапродукції зокрема;
- медіаосвіта, як особлива галузь знань, формує не лише свідомого компетентного медіаспоживача, а людину з незалежним від стереотипів мисленням, стимулює *розвиток її творчого потенціалу* як у процесі сприймання медіатекстів, так і у створенні власних медіаконтентів;
- набуті знання, навички, уміння повинні мати *практичний вихід* та здійснюватися у: взаємодії з медіа, навчанні, реалізації власних ідей, побутовій, комунікативній сферах тощо;
- медіаосвіта є новою формою *інтерактивної взаємодії* між учнями та вчителем, передбачає умови для діалогу, взаємного навчання;
- медіаосвіта спрямована, насамперед, на *групову форму навчання* й оптимізацію комунікативних здібностей учнів;

- динамічні зміни в галузі ЗМК обумовлюють забезпечення педагогічного процесу винятково *активними, творчими, демократичними кадрами* [5].

Педагогічні принципи формування особистісної медіакультури учнів.

Педагогічні, а точніше медіапедагогічні принципи мають такі основні відгалуження, як: організація умов медіаосвітнього процесу; провідний метод формування медіакультури учнів; відбір учбового матеріалу:

1) ***принцип загальної організації медіаосвітнього процесу.*** Суть принципу полягає у створенні відповідних умов, в яких можна здійснювати *систематичну практику* по засвоєнню *спеціальних прийомів* критичного мислення, творчого сприймання медіатекстів. Це, у свою чергу, може призвести до утворення *настановлень* свідомості особистості щодо критичного підходу у галузі медіа, творчої інтерпретації різноформатних медіатекстів. Тобто, загальне настановлення на критичне осмислення, творче сприймання медіатекстів дозволяє людині у процесі опрацювання медіаінформації звертатися до того чи іншого набору прийомів.

Мисленнєві настановлення понад усе легше призвичаїти на спеціальних заняттях, де застосовуватимуться конкретні вправи та приклади, які стимулюватимуть розвиток критичного мислення, творчого сприймання. Саме такі систематичні, впорядковані заняття можуть перетворити мисленнєві операції (вправи) у звичку/навичку.

На думку деяких спеціалістів, найбільш корисним для стимулювання розвитку критичного, творчого медіасприймання було б виділення певного періоду часу, ніж його непомітна інтеграція в учбовий процес при вивченні різних предметів. Також авторитетні вчені вважають, що однієї години щотижнево протягом усього учбового циклу було б достатньо для того [6], щоб познайомити учнів з прийомами критичного мислення, творчого медіасприймання та засвоїти їх у процесі практичних завдань.

Не менш важливою передумовою розвитку критичного мислення та творчого сприймання є *психологічна готовність* особистості щодо свідомого,

активного споживання медіапродукції, на відміну від пасивного рекреаційного, розважального [6].

Таким чином впливає необхідність впровадження саме цільової медіаосвіти в ЗОШ на уроках медіакультури або як варіант – систематичних занять факультативу чи гуртка [5; 6].

2) **принцип методики медіадосліджень.** Стимулювання розвитку критичного мислення, візуального медіасприймання й творчого зокрема, на нашу думку, необхідно здійснювати у спеціальному форматі – форматі дослідження, точніше – медіадослідження. Це обумовлюється складністю як самого явища медіакультури, так і її елементів, що й вимагає більш структурованого методичного інструментарію, яким є метод дослідження. Метод дослідження, як наукового, так і запропонованого нами міні-медіадослідження, завжди передбачає 1) *мету*, 2) *спосіб*, за допомогою якого можна досягти цієї мети та 3) *результати*, які передбачається отримати по його завершенню. Тобто, формат медіадослідження організовує, уніфікує процес стимулювання розвитку як аналітичного, критичного мислення учнів, так і їх активного, творчого медіасприймання [2; 3; 5].

Застосовувати метод медіадослідження можна не лише у процесі виконання практичних завдань, (працюючи індивідуально, у парах, невеличких групах, усім класом), а й у форматі дискусій, диспутів, виховної години, у роботі медіа клубів, медіа гуртків [3; 5; 6].

3) **принцип відбору учбового матеріалу.** Загальний принцип відбору матеріалу для дослідницьких занять ґрунтується на положенні «від простого до складного». Наприклад, спочатку відбираємо й опрацьовуємо медіатексти для розвитку операцій, алгоритмів критичного мислення, умінь обґрунтовувати свою думку, шукати й застосовувати аргументи, аргументовано доводити іншим свою думку до вміння нестандартно інтерпретувати, творчо переосмислювати сприйняті спочатку нескладні медіатексти, а потім вже й медіамистецьку продукцію (відео-арт, діджитал-арт, сайєнс-арт, нет-арт тощо).

Учебний матеріал для медіадосліджень становить: друковані тексти з газет, журналів, зразки поліграфії, візуальні, аудіовізуальні медіатексти, електронні медіатексти різного медіаформату, жанру тощо.

Відібрані медіатексти можуть бути створеними як професіоналами, так і аматорами, дорослими або дітьми чи дітьми разом з дорослими.

Також важливими критеріями відбору медіатекстів для проведення медіадосліджень є:

- 1) відповідність змісту та форми медіатексту щодо поставленої мети конкретного медіадослідження;
- 2) актуальність проблематики для кожної вікової аудиторії;
- 3) відсутність порнографії, навіювання, гострого психологічного напруження, страху, кривавих фізіологічних подробиць тощо – всього того, що підходить під визначення «психологічних ризиків» [6].

Крім вище зазначеного щодо відбору учбового матеріалу для проведення медіадосліджень, обов'язковим є правило постійного його оновлення, (хоча в «арсеналі» медіапедагога можуть залишатися й зразки так званої «медіа класики»).

II. Психологічні принципи медіаосвіти та психологічні механізми формування медіакультури учня

Перед тим як визначити психологічні принципи та механізми формування особистісної медіакультури, необхідно зазначити їх теоретичні засади. Методологічну основу формування медіакультури учнів становить комплекс положень існуючих медіаосвітніх теорій й передусім таких, як теорія розвитку критичного мислення, культурологічна, семантична теорії медіаосвіти [1], а також положення вітчизняної психології творчості (В.О. Моляко) та методичні розробки автора з формування візуального творчого медіасприймання [3; 4; 5; 6].

Аналіз змісту існуючих медіаосвітніх теорій, їх суті, педагогічної мети підводить до певних висновків. По-перше, кожну з медіатеорій можна застосовувати відповідно до поставленої мети, теми, певної групи практичних

завдань. Наприклад, розвиваючи здатність до критичного мислення у процесі аналізу теленовин, доречно застосовувати теорії «критичного мислення», а розвивати критичне мислення не лише на матеріалі теленовин, а й інших форматів медіатекстів доречно за допомогою тієї ж таки «культурологічної», а також «семіотичної» теорій; застосовувати прийоми «естетичної» теорії доцільно у процесі виховання естетичних смаків учнів, їх розуміння «екранної мови», розвитку умінь оцінювати художні медіатексти; формуючи медіаімунітет учнів, можна застосовувати засоби «захисної» («ін'єкційної», «протекціоністської») теорії тощо.

По-друге, зазначені теорії багато у чому збігаються між собою і майже кожна з них передбачає на практиці розвиток таких універсальних якостей людини, як *цілеспрямованість* на засвоєння медіаосвітнього курсу та *аналітичне, критичне* сприймання й осмислення медіатекстів.

Також, зважаючи на те, що не менш за психологічну готовність до медіаосвіти та критичне мислення, важливою когнітивною якістю людини є її здатність до творчості, *творчого опрацювання інформації* й медіатекстової зокрема. Тому ми акцентуємо на значущості стимулювання розвитку цієї універсальної якості для формування медіакультури учня.

Так, розроблений нами Модуль 2: «Візуальна та аудіовізуальна медіакультура» у Програмі медіакультура та Робочому зошиті учня, а також інші роботи, окрім розвитку критичного мислення, передбачають розвиток творчого потенціалу учня й творчого медіасприймання зокрема [2; 3; 4;5;6].

Крім того, близькою до творчого осмислення інформації є здатність людини до перенесення, *практичного* застосування сприйнятого у будь-яких сферах життя. У свою чергу, близькою до практичної площини, є й *комунікаційний* план, який оптимізується за допомогою сприйнятої медіатекстової інформації, власно створених медіаконтентів.

Отже, на нашу думку, *психологічними принципами* у медіаосвітньому процесі можна вважати:

1) *принцип мотивації* як спрямованість щодо свідомого ставлення до медіакультури й до власної медіакультури зокрема;

2) *принцип критичного мислення* як конструктивний аналіз та аргументоване оцінювання медіатекстової інформації;

3) *принцип творчого медіасприймання* як творче опрацювання, переосмислення змісту та форми медіатекстів;

4) *принцип прагматичного ставлення до медіаінформації як практичного застосування* сприйнятого у: навчанні, роботі, дозвіллі, відпочинку, реалізації власних ідей, у побуті, поведінці, у житті загалом;

5) *принцип комунікації* як покращення спілкування з іншими за допомогою інформації сприйнятих медіатекстів, за допомогою створення власних медіапродуктів.

Психологічні медіаосвітні принципи реалізуються за допомогою *психологічних механізмів* – психологічних станів, процесів, явищ. За своєю суттю вони є засобами, удосконалення яких призводить до формування потрібної якості особистості. Так, наприклад, розвиток такого психологічного механізму як здатність до критичного мислення, може призвести до утворення такої психологічної якості, як критичне ставлення до медіапродукції, критичного медіастилю загалом. Отже, стимуляція «запуску» психологічних механізмів забезпечує реалізацію того чи іншого педагогічного впливу.

У нашому контексті, *психологічні механізми* призводить до успішного формування медіакультури учнів і становлять: 1) *психологічну готовність, спрямованість особистості* на підвищення власної медіакультури й відповідно на свідоме ставлення до медіареальності, медіапродукції; 2) здатність до *критичного мислення*, 3) здатність до *творчого сприймання, переосмислення, творчої інтерпретації*; 4) здатність до *перенесення у практичну площину* опрацьованої медіатекстової інформації; 5) здатність до *оптимальної комунікації* на підставі сприйнятої, осмисленої, оціненої різноформатної медіапродукції, за допомогою ефективного застосування медіазасобів та мультимедійних технологій.

III. Результати дослідження

У рамках всеукраїнського експерименту проведено емпіричне дослідження візуальної медіакультури старшокласників ЗОШ, однією з цілей якого було виявлення особливостей когнітивних способів обробки візуальних медіатекстів: критичного мислення, творчого сприймання

Результати дослідження показали наступне: за показником «критичного мислення»: найчастіше аналізують візуальні медіатексти близько 28% учнів; оцінюють його на підставі аналізу також 28%; здатні «побачити» приховані смисли 26,5% старшокласників.

За показником «творчого сприймання» респонденти самовизначилися наступним чином:

Переглядаючи візуальні медіатексти, встановити їх аналогію з іншими джерелами здатні 25% учнів; подумки доповнюють переглянуте 26% опитаних, а «відкидають» зайве на їх думку – 20%; подумки змінюють сюжетну лінію, поведінку героїв, вигадують іншу кінцівку біля 17% учнів; перекласти несмішний фрагмент на гумор здатні 23,5% респондентів.

Отримані дані свідчать про те, що за шкалою «часто» лише біля третини опитаних старшокласників інтелектуально активно опрацьовують візуальну медіаінформацію різноманітних форматів; за шкалою «постійно» цифровий показник активної інтелектуальної обробки інформації трохи перебільшує 10%. Звідси виходить, що менше половини опитаних старшокласників експериментальних шкіл «постійно» й «часто» аналізують та переосмислюють сприйняту візуальну медіаінформацію.

Результати дослідження переконливо демонструють проблему індивідуальної медіакультури учнів на рівні когнітивної обробки медіавізуальної інформації. Це, у свою чергу, вказує як на необхідність нагального впровадження медіаосвіти у школи, оснащення медіаосвітнього процесу не лише технічною базою, а й медіа педагогічними кадрами та дієвим методичним інструментарієм.

Висновки

Отже, загальними принципами формування візуальної медіакультури особистості є основні положення, які визначають систему медіаосвітніх, педагогічних та психологічних вимог.

Зміст медіаосвіти відображено загальними принципами медіаосвіти. Педагогічні принципи охоплюють: організацію сприятливих умов медіаосвітнього процесу, методичну систему впливу процесу формування, а також відбору методичного матеріалу та критерії цього відбору.

Успішність поставленої мети формування особистісної візуальної медіакультури обумовлено такими психологічними принципами, як: мотивацією на свідоме ставлення до інформації, підвищення власної медіакультури; критичності мислення; креативності сприймання; прагматичного ставлення до медіаінформації; комунікації. Реалізація психологічних принципів медіаосвіти здійснюється за допомогою розвитку таких психологічних механізмів, як: 1) спрямованість особистості на свідоме ставлення щодо медіареальності і відповідно її психологічна готовність щодо підвищення рівня своєї медіакультури, 2) аналітичне, критичне мислення, 3) творче медіасприймання, 4) здатність до перенесення сприйнятого у практичну площину, 5) здатність до комунікації, оптимізації спілкування.

Саме завдяки розвитку цих психологічних механізмів у сприятливих педагогічних умовах, медіаосвітніми засобами може бути сформована особистісна візуальна медіакультура учнів – головна мета медіаосвіти ЗОШ.

Також, лабораторією психології ЗМК та медіаосвіти ІСПП НАПН України продовжуються перспективні теоретико-дослідницькі розробки, спрямовані як на удосконалення вітчизняної медіаосвітньої моделі, так і медіаосвітнього процесу загалом. Напрямами досліджень є: визначення місця психології та медіапсихології зокрема у медіаосвітньому процесі, з'ясування вікових особливостей та змін медіасприйняття, виявлення медійного впливу на дітей різного віку, формування оптимальних когнітивних медіастилів та їх універсальне застосування та інше.

Література:

1. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; За науковою редакцією В.В. Різуна. – К.: Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
2. Програма курсу за вибором для учнів 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів «Медіакультура» / Л.А. Найдьонова, О.Т. Баришполець, О.Є.Голубєва, Г.В. Мироненко, Н.І. Череповська: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.– К., 2012. – 43 с.
3. Робочий зошит курсу за вибором для учнів 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів «МЕДІАКУЛЬТУРА» / Л. А.Найдьонова, О. Т. Баришполець, О. Є. Голубєва та ін.; [упоряд. Г.В.Мироненко] ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2012. – 100 с. – Рукопис.
4. Череповська Н.І. Медіа-освіта в сучасній школі // Соціальний педагог. – 2009. – № 6. – С.15-26.
5. Череповська Н.І. Медіакультура та медіаосвіта учнів ЗОШ. Візуальна медіакультура / Наталія Череповська – К.: Видавництво «Шкільний світ», 2010. – 128 с.
6. Череповська Н.І. На допомогу медіапедагогові: Методика дослідження візуальних медіатекстів на уроках з медіакультури // Соціальний педагог. – 2011. – № 4 (64). – С. 43-48.

Мельниченко Мар'яна Вікторівна, Хованова Олена Анатоліївна

**Використання медіаосвітніх ресурсів у процесі формування
статеворольової поведінки у дітей-сиріт з порушеннями психофізичного
розвитку(з досвіду роботи)**

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи щодо ефективності використання медіаосвітніх ресурсів в спеціальному навчальному закладі. Наведено приклади з досвіду проведення презентацій в процесі навчально-виховної роботи з формування статевої поведінки у дітей-сиріт з